

Лоліна Н. А.

доцент кафедри дизайну середовища,
кандидат мистецтвознавства,
Київський національний
університет культури і мистецтв

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СИМВОЛІВ ТА ЗНАКІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПИСАНКИ

Анотація. У науковій статті Лоліної Н.А. загально представлений аналіз основних характерних відмінностей та особливостей, що існують в мистецтві української народної писанки, відповідно до регіонального походження, яке в свою чергу знаходить відповідне відображення в символічному забарвленні цієї автентичної декоративно-прикладної традиції.

Ключові слова: автентичний, декоративно-прикладне мистецтво, знак, культурологічний аналіз, писанка, символіка, традиція, формування.

Аннотация. Лоліна Н.А. Региональные особенности символов и знаков украинской народной писанки. В научной статье Лоліной Н.А. публичному рассмотрению представлен культурологический анализ основных отличий и особенностей, которые характерны искусству украинской народной писанки, соответственно региональному происхождению, которые, в свою очередь, находят логичное отображение в символическом наполнении этой автентичной декоративно-прикладной традиции.

Ключевые слова: автентичный, декоративно-прикладное искусство, знак, культурологический анализ, писанка, символіка, традиция, формування.

Annotation. Lolina N.A. Regional of feature of symbols and signs Ukrainian national Pisanka. For a public consideration is the scientific article has considering cultural analysis and characterizing the question of the main differences and features of Ukrainian folk 'Pisanki', depends on the regional division in complex with its symbolic meanings of, was written by Lolina N.A.

Keywords: authentic, creativity, cultural analysis, decorative Arts, founding, Pisanki, sight, symbol, tradition.

Постановка проблеми. На території сучасної України кожен регіон та, навіть, інколи його окрема частина суттєво відрізняються своїм забарвленням, що в першу проявляється в мистецькому доробку. Це пов'язано із багатою на різноманітні нашарування та мінливість історичних віх, що впливають на складність трактування культурної спадщини нашої країни. Прояв різних етносів, знаходження під владою інших народів із домінуванням та запозиченням ознак та характерних рис правлячої культури і сформувало багатоплановість та різнобарвність сучасної «культурологічної плахти» всієї України.

Одним із найбільш характерних прикладів народної творчості, що присутня в усіх регіонах України та поза її сучасними межами (часткові території Росії, Польщі та інших країн) є традиційне мистецтво розписування поверхні яйця, що має давнє символічне значення – мова йде про декоративно-прикладне мистецтво народної писанки. Регіональні відмінності проявляються в кольорових сполученнях або в домінуванні конкретних кольорів, в деталізації форм та композицій та в розподілі поверхні писанки на окремі композиційні блоки. Окрім того, регіональні відмінності, що притаманні писанці проявляються і в поширенні знаків та символів, виключному використанню їх лише в окремих регіонах. Автор виокремлює для аналізу лише традиційне усталене написання писанки, що не прив'язано до вивчення та аналізу новітніх форм та композицій, що з'являються в творчості сучасних майстрів.

Формулювання цілей роботи. Класифікація та аналіз найбільш поширених символів й знаків, що використовуються в орнаментальних мотивах української народної писанки дозволить визначити кожен регіон, за поширеними кольорами, елементами та знаками, мотивами писанкових орнаментів, відповідно до загальної стилістики. Це також допоможе проаналізувати та систематизувати більш повно існуючі відмінності, що притаманні символічному забарвленню регіонів України, що призведе до більш сталого та чіткого розмежування культурологічних територіальних знань із поглибленим розумінням їх особливостей. Усі регіони України відрізняються один від другого історичними, природними умовами: клімат, тектоніка навколишнього середовища, рослинний та тваринний світ – все це впливає на образне мислення людини, віддзеркалюючись в створених нею мистецьких пошуках. Людина споконвіку відтворює світ, що її оточує, намагається вдосконалитися шляхом вивчення та визначення його характерних ознак та якостей.

Звернення до рослинних або геометричних тем, радше говорять не про вподобання окремих авторів писанкарів, а про ознаки тієї або іншої місцевості, де домінування рослинних мотивів символізує багатство флори, тваринні – фауни.

Чинне місце в символіці писанки займають солярні знаки, що поширені на терені всієї України, які свідчать про давні вірування наших пращурів, де сонячний культ займав не останнє місце. Регіонам, де

Надійшла до редакції 25.03.2011

поширена сільська діяльність, а це майже вся територія нашої держави, притаманні орнаментальні мотиви, що насичені символами та знаками плодючості, поля, дощу, врожайності тощо.

Таким чином вона вивчає себе, знаходить своє місце в ньому. Вступивши в царину мистецтва – діалог людини із світом, із всесвітом, як і інші види декоративно-прикладного мистецтва, писанкарство переймає впливаючи на нього характеристики регіону. Традиція розпису яйця, що має, безперечно, магічно-ритуальне значення, сягає часів, коли людство починало усвідомлювати хаотичність та мінливість світу навколо себе. Так, розписуючи яйце людина формувала більш раціональне і чітке мислення, відтворюючи своє розуміння структурованим зображенням символів та знаків. Закладені знання про всесвіт, його організацію, ієрархію та особливості, продовжують зберігатися у багатих на символіку мотивах писанки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед основних мистецтвознавчих та культурологічних досліджень що присвячені писанці її місцю серед інших видів декоративно-прикладного мистецтва, окремо слід відзначити альбом-альманах С.К. Кулжинського 1899 року, що став першим мистецтвознавчим аналітичним твором, цілком присвяченим писанці [15]. Автор власноруч зробив численні замальовки писанок із різних регіонів та областей України, відзначаючи при цьому назву писанки, її автора, час замальовки, тощо. Цікавою є робота Біняшевського Е.В., що також містить замальовки та нотатки дослідника, і яка й понині використовується майстрами та майстринями із ціллю точнісного відтворення традиційної композиції або орнаментального вирішення тієї чи іншої писанки [1]. Багато робіт присвячених аналізу українського народного надбання, де писанка аналізується в контексті загального значення традиційного або в порівнянні із іншим видом декоративно-прикладного мистецтва [2, 4, 12]. Також в мистецтвознавчій літературі є роботи присвячені виключеном окремим регіонам та мистецтву писанки в них, без аналізу інших територій [3, 134, 16, 17, 19].

Досить цікавою є робота Іваницької З., де вивчається писанка як приклад декоративно-прикладного об'єкту, що слугує невід'ємною частиною старовинних культів та обрядів, які в численній кількості описані на сторінках книги «Писанка: 300 образів» [9]. Із останніх публікацій обов'язково треба відзначити книгу Віри Манько, в якій подано не лише повні кольорові таблиці із зображенням писанок за регіонами, а і проаналізовано історичний та культурологічний аспект обраної проблематики. Значно збагачують вищезгадану книгу і старовинні світліни із зображеннями майстрів-писанкарів, писанок тощо [13].

Результати роботи. Дослідник українського народного мистецтва Поділля Зарембський А. зазначав, що „орнамент розпису не стоїть осторонь від інших царин народного мистецтва. Легко прослідкувати їх зв'язок із вишивкою, із різьбленням, і, особливо, із орнаментом на кераміці [8, с.23]”. Автор говорить

про існуючу традицію звернення до символічних та орнаментальних мотивів писанки при розписі жилих інтер'єрів та екстер'єрів будівель, що існувала на території країни до початку ХХ ст.

Наддніпрянщина застосовує чорне, темно-вишневе, червоне, а то й зелене тло з чотиридольним і восьмидольним розмежуванням поля або поділом типу барильця. Орнамент тут переважно рослинний, квіти малюють у розгорнутому вигляді трьома кольорами – червоним, жовтим і білим. На Полтавщині композицію писанки збагачують фігурами людей і тварин. Писанки на Сокальщині мають рослинний орнамент на чорному, інколи – на червоному тлі. Рідкісні писанки з темно-бузковим та зеленим тлом. Часто на темно-коричневе яйце наносять червоний – багатий брунатно-багрянний відтінок червоного. Писанкарство Карпатського краю (Гуцульщини, Буковини, Покуття, Лемківщини, Бойківщини) відоме на весь світ своїм мініатюрним рисунком, ніжним золотисто-оранжевим колоритом композиційного вирішення писанок. В орнаментиці космацьких (с. Космач, Косовський район) писанок дуже часто зустрічається поєднання геометричного рисунка, складеного із „зубчиків”, прямокутників, ромбів та інших елементів, і традиційних оленів, коників, козликів, баранчиків, курочок, півників, метеликів, корівок. На Івано-Франківщині писанки відрізняються прадавньою символікою орнаментальних мотивів. За характером декоративних рисунків, композиційних прийомів, стилізацією форм живої та неживої природи, довільним ритмом і розповідними жанровими мотивами, умовністю трактування декоративних розписів, колоритом, змістом сюжетних зображень замагорівські писанки не мають аналогів ні в Україні, ні у світі.

Якщо говорити про орнаменти писанок Поділля, то необхідно зазначити їх схожість із орнаментальним вирішенням подільської вишивки, що складає окрему групу серед української вишивки, відрізняючись і колористичними і формотворчими характеристиками. Орнамент геометричний, густий, досить різнобарвний із складними комбінаціями вузлуватих, але пов'язаних загальним сюжетним вирішенням, окремих самостійних фігур. Широко використовується свастика та шаховий мотив в різній комбінації. Ці характерні риси декоративного забарвлення вишивки Поділля знаходять своє відтворення і в орнаментальному вирішенні писанок, що мають чорний, рудий, коричневий кольори як основні. Єдина різниця між писанками та вишивками цього регіону проявляється у мотивах орнаментів, що використовують на відміну від вишивок з їх геометричними орнаментами, рослинні мотиви.

Писанкарство Карпатського краю (Гуцульщини, Буковини, Покуття, Лемківщини, Бойківщини) на весь світ славиться своїм мініатюрним рисунком, ніжним золотисто-оранжевим колоритом композиційного вирішення писанок. У орнаментиці космацьких (с. Космач, Косівський район) писанок дуже часто зустрічається поєднання геометричного рисунка із „зубчиків”, прямокутників, ромбів та інших

елементів із зображенням традиційних оленів, коників, козликів, баранчиків, курочок, півників, метеликів, корівок. Окрему групу розписів утворюють композиції з квітково-рослинних мотивів, поєднаних з геометричними рисунками. Частіше це зображення деревця з симетричними галузками, нерідко на них зображені казкові пташки або голубі. Вони виступають аналогами універсального давнього символу „Дерева життя”, а в деяких місцевостях воно ще має назви – „Райське дерево”, „Світове дерево”, „Центр світу”, „Дерево роду”. Нерідко цей мотив має різноманітні відтворення у вигляді зображень крони листяних порід дерева, букетів з галузками тощо.

Найбільшого поширення в орнаменті космацьких писанок здобули такі традиційні елементи й мотиви (деякі з них також трапляються в інших регіонах України): „безконечник” або „бігунець”, „ріжки” або „баранячі ріжки”, „сіменка” (у вигляді маленьких ромбиків), „штернята” (зірочки), „княгинькове”, „ружа” (квітка, ружа), „колосок”, „зубці”, „метелики”, „хрестики”, „черешневий”, „стовпчики”, „рибки”, „дерево з пташками” та інші.

Одним із найбільших традиційних осередків гуцульського писанкарства є село Замагорів Верховинського району на Івано-Франківщині. Писанки тут відрізняються неповторною самобутністю і прадавньою символікою орнаментальних мотивів. За характером декоративних рисунків, композиційних прийомів, стилізацією форм живої та неживої природи, довільним ритмом і розповідними жанровими мотивами, умовністю трактування декоративних розписів, колоритом, змістом сюжетних зображень – замагорівські писанки не мають аналогів, а ні в Україні, а ні в світі. Дуже поширені зооморфні, орнітоморфні, антропоморфні зображення, нерідко зустрічаються зображення сакрального змісту, але найбільшою привабливістю чарують сюжетні жанрові мотиви, в яких відтворено різноманітні сценки із життя і побуту горян.

Писанки на Сокальщині характерні рослинними орнаментом, основні мотиви якого: „гачковий хрест”, „троячок”, „решітка”, „сонечка” та „зірки”. Геометричний орнамент писанок цього регіону України має подрібнений та забагато деталізований характер.

Писанки Покуття с. Видинова Снятинського району на Івано-Франківщині, в орнаменті мають поширені рослинно-квіткові мотиви. Характерним для регіону є розподіл писанки навпіл, із великою кількістю повторюючи цей розподіл ліній та лінійних композицій, із поєднанням цих лінійностей з центральною композицією, що може бути представлена окремим орнаментальним елементом („вазон”, „коники”, „риби”), або із складною композицією із власною ієрархією та великою кількістю елементів.

Взагалі, писанки Івано-Франківщині мають велику кількість різнобарвних елементів, із різним композиційним та лінійним зображенням. Так, типовим для цього регіону можна вважати численні зображення „церков” та „хрестів”. Подекуди

символічне зображення „хреста” або „свасти” заміняють малюнками розп’ять, іноді із схематично змальованою людською постаттю на них. Також вельми поширеним елементом писанок Івано-Франківщині є „вазон”, що може бути і традиційно трикратним і п’ятикратним. Цікавою ознакою писанок Івано-Франківщині є використання складного тла: яскраві плями контрастного кольору по всій площині яйця (на червоному зелені плями, на темно-бордовому червоні і інші).

Дещо відмінним від інших традиційних осередків писанкарства Покуття є розпис с. Чорний Потік Надвірнянського району на Івано-Франківщині. Рисунки орнаментальних мотивів тут найчастіше заповнюють сферичну площу, яка членується на дві, на чотири і навіть на вісім частин (сегментів). Прямокутні, чотирикутні мотиви, трикутнички, видовжені по всій поверхні пасіки-доріжки, заповнені рослинно-квітковими або геометричними мотивами. Рисунки орнаментів, як правило, укладають радіальними смугами навколо всієї сфери по більшій її величині. Центральна смуга завжди є ширша. Площу її декорують ритмічно укладеними мотивами, переважно рисунками ромбічної будови, поміж якими розміщують традиційні „Сонечка” або квіточки чи прямокутники, площу яких покривають решітчастим рисунком („ільчастим письмом” – гуц.).

Орнаментальне забарвлення писанки з Лемківщини відрізняються поміж інших особливим розписом, який виконується у восковій техніці, але замість писака використовується пензель, або патичок із трикутним носиком. Тому узор на лемківській писанці наче розписаний пензлем.

Холмщина та Грубешівщина характеризуються використанням в орнаментальних мотивах писанок солярної символіки та її окремих знаків: „оленів”, „сонячного кола”, „сосінки”. Використовуються символи й геометричні, є звертання до зображень „зірок”, „сварогів”, „дерева життя”.

Серед різноманітних елементів писанкового розпису на Яворівщині вражає не стільки їх невичерпність та багатство форм, скільки вмиле поєднання основних елементів орнаментального вирішення, серед яких найбільш поширеними вважаються „яличка”, „закруцьки”, „змійка”, „дубок”, „букет” і деталізованих малих орнаментальних елементів, що не переграють, а лише доповнюють загальну задумку. Такі елементи, як „смерека”, „яличка”, „павуки” завжди писалися на перетині поздовжніх і поперечних смуг. Коли до поперечної і поздовжньої додавалися косі лінії, то утворювалися трикутники, які всередині заповнювали орнаментом. Таку писанку називають „писана на дзвіницю”, звідси і місцева назва „дзвіниця на закуцьки, сосонку, звідси...”. Основна характерна риса орнаментального розпису писанок Яворівщини – це поєднання рослинних і геометричних мотивів. Так написані рослинні елементи: „дубове листя”, „смерекові гілочки” підпорядковуються строгій симетрії першого та другого порядку.

Писанки Львівщини характеризуються дрібним, деталізованим малюнком. Умовно, можна систематизувати писанки Львівщини за такими типами: геометричні (частіше за все зображуються „трикутники“), солярні („зорі“ та „свасті“) та рослинні (численні „вазони“ та розсіпані композиції із квітів без чіткого розподілу поверхні на конкретні частини), трапляються зображення птахів. На писанках Львівщини зустрічаються також символи „води“ і символи „хреста“, які більше притаманні Івано-Франківщині.

Цікавою характеристикою писанок Львівщини є те, що в них зустрічається горизонтальний розподіл орнаментальної композиції із акцентами на верхівках яйця. Яскравим прикладом писанки із Львівщини вважають писанку „кучерявий Марк“.

Волинська область характеризується змішуванням геометричних та рослинних мотивів, використанням символів „землі“ та родючості: „решітки“, „трикутники“ із сіточками та знаками води; крапочки та вертикальні рівні лінії, подекуди хвилясті лінії – символи дощу, що „закликали“ до хороших врожаїв та на захист від суховіїв. Писанки на Волині відрізняються частим використанням червоного та зеленого кольору для забарвлення тла, білими та жовтими основними лініями розпису. Характерною ознакою писанок на Волині можна вважати типовий розподіл загальної площини на дві половини, із подальшим хрестоподібним малюнком із 4-кратною симетрією.

Орнаментальне забарвлення писанок Житомирщини відрізняється найпоширенішими рослинними мотивами із дзеркальною симетрією; розповсюджені орнаменти із стилізованими „дзвониками“, „тюльпанами“, „розами“. Часто використовується розподіл навпіл, а потім на чотири частини. У порівнянні із орнаментальним забарвленням писанок інших регіонів Волині, елементи не просто переносяться хаотично по всій поверхні, а віддзеркалюються із рівним зміщенням (поворотна дзеркальна симетрія). Яскравим прикладом цього регіону є писанка із Новоград-Волинського району, де зображується велика квітка без додання інших елементів писанкових орнаментів, при цьому малюнок нагадує інший розповсюджений на західній та центральній Україні мотив – „Божа ручка“, „коси рукави“, „курчячі лапки“, „дідові пальці“. Багато писанкарів та дослідників писанки трактують ці зображення як стилізовані зображення „руки“, чи „долони“, що здавна є символами довіри та вітання [116, 117].

Малюнок писанки Рівненщини відрізняється композиційною невирішеністю, розподіл поверхні яйця складний, нечіткий. Присутні як геометричні, так і рослинні мотиви.

Хмельниччина та Вінниччина відрізняються поміж інших регіонів крупними та яскравими малюнками орнаментів, що складаються в більшій мірі із геометричних мотивів, іноді із додаванням рослинних елементів. Малюнки виділяються

схематичністю, деякою „грубістю“ ліній та форм. Характерною ознакою цих регіонів можна назвати постійне використання численних паралельних ліній, що символізують дощ та взагалом символи „води“. Другим за розповсюдженням елементом, можна назвати зигзаги та спіральки, будь-які можливі кривульки та геометризовані „свароги“ та „свасті“, „трикверти“ та „ламані хрести“.

Чернівецька область характеризується рослинними та геометричними типами орнаментів, що поєднуються в єдину композицію, маючи типові для цього регіону рослинні назви „дубове листя“, „листячко“, „сосонка з листочками“ і т.п. Часто зустрічається мотив хвилястої лінії та „спіральки“. В Чернівецькій області можна також зустріти чисто геометричні орнаментовані писанки, із прихованим символічним змістом ораного поля, врожаю та землі.

Тернопільщина відрізняється поміж інших регіонів стриманою графічністю та красивою лінійністю орнаментів писанок. Основними мотивами можна назвати: „кривульки“, „королевна“, „панни“, „княгиня“ та „павучки“. Дивним є той факт, що писанці Тернопільщини на притаманний червоний колір, він лише іноді зустрічається в маленьких деталях розпису.

Київщина відрізняється поміж інших регіонів яскравими та красивими малюнками, де панують в своїй більшості рослинні та солярні мотиви. Основними мотивами можна назвати: численні „квітки“, „ружі“, „вазони“, „тюльпани“, „зорі“ і т.п.

Писанки Черкащини прості лаконічні, відрізняються яскравим виконанням у поєднанні із крупним „сміливим“ захоплення майстрів солярною символікою. Часто можна зустріти символи „води“: „грабельки“, наприклад, „квітка з грабелями“ тощо.

Писанки на Полтавщині та Чернігівщині виділяються ніжними орнаментами, із ретельно підібраним та красивим малюнком, що більше рослинний або солярний. Геометричні мотиви майже не зустрічаються. Основні мотиви: „хмелик“, „польова квітка“, „бузенник“, „рожа“ та ін. часто можна зустріти мотиви „безконечника“ або хвилясті лінії, що слугують фоном для рослинного орнаменту.

Композиційно писанки Сумщини дуже прості, майже завжди поверхня поділена на дві однакові частини, де кожна повторює іншу. Мотиви писанок солярні, частіше за все це „зорі“, „вові око“, „сонечко“ та ін. Писанки Сумщини відрізняються графічністю, що схожа на графіку Тернопільщини, але є більш світлою завдяки використанню відкритого червоного кольору.

Курщина характерна дуже дрібним орнаментом, із численним мілким декором, і досить типовою колористикою. Композиційно писанки цього регіону дуже схожі між собою, принаймні вони всі мають чотирикратний поділ малюнку із акцентом на хрестовій композиції. Частіше за все композиційним центром писанок цього регіону є саме зображення „хресту“ або „квадрату“ із численним деталізованим замоцуванням.

Харківщина характеризується крупним чітким малюнком орнаментів, із контрастним використанням чорного кольору, темно-червоного, темно-зеленого для фону та забарвлення основних малюнків. Для нанесення ліній та малих елементів використовують білий та жовтий. Основними мотивами є символічні зображення квітів та листя: „тюльпани”, „дубові листочки”; присутні солярна символіка: „ружі”, „зірки”, „звізди” і „божі ручки”. Зустрічаються серед орнаментальних мотивів писанок Харківщини композиційний розподіл, при якому мотиви розвернуті один від одного по колу, таким чином, що один мотив межують із іншими двома. Такий тип композиції зустрічається також й в писанках Київщини і Житомирщини.

Південь України характерний контрастними яскравими кольорами, із крупним, але композиційно вірним малюнком і, загалом, малою кількістю деталей. Часто зустрічаються геометричні орнаменти із додаванням рослинних елементів, що знаходить своє віддзеркалення і в назвах писанок „шість квіток”, „сорок вісім клинців”, „тюльпани” і т.п. Зустрічаються писанки із символами „води”: зображення хвилястих ліній, паралельні лінії із назвами „чорне море”, „козачі левади”. Зокрема, остання писанка частіше за все символізує південну частину України.

Висновки. Детальний аналіз регіональних особливостей орнаментального мистецтва на прикладі орнаментів писанки дає змогу краще усвідомити глибокий зв'язок орнаменту із місцевістю, де він існує.

Окремо слід зазначити, що окрім традиційного розпису української писанки є й інші прийоми декорування яйця, що в цьому дослідженні не висвітлені. Це пов'язано в першу чергу із тим, що писанка розглядається як традиційне усталене мистецтво із складним символічним значенням, що продовжує зберігати свої давні символіку, навіть при частковій втраті тлумачення її суті. Окремим дослідженням писанки може стати вивчення її кольорового вирішення із прив'язкою до регіональних особливостей та без неї. Писанка як прояв людської творчості, що має багатовікову історію, що криється в українській етнічній свідомості, завжди буде невід'ємною частиною сучасної світової культури. Вивчення писанки, її символічної значущості формує більш глибоке розуміння сьогодення крізь призму традицій та народності.

Література:

1. *Биняшевский Э.В.* Украинские писанки: моногр. / Э. В. Биняшевский. – К.: Мистецтво, 1968. – 93 с.
2. *Булгакова Л.* Архаїчні елементи орнаменту у вишивці та писанкарстві Поділля // Писанка. – 1994. – №10. – С. 8.
3. *Гайова Є.* Проблеми збереження традиції писанкового орнаменту на яворівщині // Писанка. – 1994. – № 3. – С. 8.
4. *Ганжа П.* Таємниці українського ремесла: моногр. / П. Ганжа. – К.: Мистецтво, 1996. – 191 с.
5. *Гура Л.* Українське народне писанкарство // Писанка. – 1994. – № 3. – С. 4-6.
6. *Гуцуляк О.* Про таємничу символіку писанки // Писанка. – 1994. – № 3. – С. 12.
7. *Древности эпохи сложения вост. славянства.* Материалы и исследования по археологии СССР, № 116./ Под ред. Б.А. Рыбакова. – М.: Наука, 1964. – 363 с.
8. *Зарембский А.* Народное искусство подольских украинцев: моногр. / А. Зарембский. – Л.: Издание Государственного Русского Музея, 1928. – 48 с.
9. *Иваницкая З.Н.* Писанка: 300 образов: моногр. / З. Н. Иваницкая. – М.: Мир, 2001. – 63 с
10. *Капра Д. Дж., Севон Д.* Психология личности.: Пер. с англ. / Дж. Капра, Д. Севон. – СПб.: Питер, 2003. – 639 с.
11. *Кемпбелл Дж.* Тысячеликий герой: Пер. с англ./ Дж. Кемпбелл. – М.: Refl-book, АСТ, 1997. – 384 с.
12. *Косачева О.* Украинский народный орнамент: вышивки, ткани, писанки. – 2-ге іздан. / О. Косачева. – К.: Типография С.В. Кульженко, 1879. – 17 с.
13. *Манько В.* Українська народна писанка: моногр. / В. Манько. – Львів: Свічадо, 2005. – 80 с.
14. *Нагловська Н.* Лемківська писанка // Народне мистецтво. – 2002. – №1-2. – С. 32-33.
15. *Описание коллекции народных писанок // Этнограф. отд. Лубенский Музей Е.Н. Скаржинской.* Сост. С.К. Кулжинский. – Вып. I. – М.: Об-во Скоропечатни А.А. Левенсон, Петровка, 1899. – 176 с.
16. *Підгірняк В.* Бродківська писанка // Писанка. – 1993. – №3-4. – С. 9-18.
17. *Скорик М.* Бойківські писанки: альбом. / М.Скорик. – К.: Києво-Святошинська друкарня, 1945. – 14 с.
18. *Скорик М.* З джерел писанкового орнаменту // Писанка. – 1995. – №1. – С. 10-13.
19. *Соломченко О.* Писанкарство карпатського краю // Народне мистецтво. – 1997. – № 2. – С. 20-22.